

Анна Боліла¹, Галина Петришин²

¹студентка кафедри містобудування,
Національний університет «Львівська політехніка», Львів
e-mail: anna.bolila.mnarm.2022@lpnu.ua

ORCID: 0000-0002-3669-1523

²канд. арх., професор, завідувач кафедри містобудування,
Національний університет «Львівська політехніка», Львів
e-mail: halyna.p.petryshyn@lpnu.ua

ORCID: 0000-0003-2558-6725

ДОСВІД ВІДБУДОВИ ІСТОРИЧНОГО ЦЕНТРУ МІСТА ҐДАНСЬК ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Боліла А., Петришин Г., 2023

<https://doi.org/10.23939/sa2023.01.054>

Війни змінюють тяглість розвитку міст, а руйнування матеріальної структури та потреби мешканців провокують переоцінку часових підходів до реконструкції міст. Досвід відбудови міст після Другої світової війни поділяється на кілька етапів, які різняться межею компромісу між консервативною та модерністичною традиціями. Історія відбудови Ґданська показує, як початкові плани зазнали далекосяжних змін, зумовлених прагматичними чи політичними міркуваннями. Відбудова історичного центру Ґданська є результатом компромісу між прихильниками реконструкції та прагматиками, оскільки слід було швидко забезпечити житлом тисячі нових жителів міста. Процес відбудови став сполучною ланкою для новоствореної громади та її відчуття місцевої ідентичності.

Ключові слова: забудова, перепланування, післявоєнна відбудова, реконструкція, середмістя.

Постановка проблеми

Після закінчення Другої світової війни питання, як слід поводитися з пошкодженими пам'ятками та історичними містами, постало перед урбаністами, архітекторами та реставраторами майже всієї Європи. Перед новою польською адміністрацією постало безпрецедентне завдання захисту та відбудови кількох сотень міст і містечок різного розміру, різної історичної та культурної цінності та в різному стані збереження. Огляд досвіду відбудови різних міст вказує на допущені помилки та демонструє рішення, які пройшли випробування часом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Відбудова міст після руйнувань у період Другої світової війни виявилася процесом тривалим, у якому відобразилися різні урбаністичні підходи та відношення до історичної спадщини (Diefendorf, 1989; Bullock, 2002). Найжорстокіших, системних руйнувань зазнали європейські міста. Перемога над гітлерівським режимом означала для багатьох німецьких міст величезні збитки від

війни та ознакувала різкий перелом в їх історії. Почався новий етап розвитку міст. Життя довелося знову розвивати в майже повністю зруйнованих середмістях. Реконструкція спочатку велася за рахунок санації та реконструкції зруйнованих квартир та місць праці. Йшлося, передусім, про драматичну нестачу житла для міського населення, частина якого була поселена в сільській місцевості, а також для численних біженців і переміщених осіб, що потрібно було ліквідувати якнайшвидше. Концепції коливалися від реконструктивної відбудови з консервативним тоном, що наголошує на традиції, до нового будівництва з запереченням старої структури та функцій, спеціально, щоб структурно здійснити розрив з минулим та слідувати сучасним, новаторським ідеям (Bode, 2002). Післявоєнне міське планування та еволюцію його мінливих і часто протилежних моделей у ФРН слід розглядати в контексті різних фаз розвитку, які відбувались від 1945 р. Дослідник Т. Гарляндер виділяє чотири фази: 1 – період реконструкції (1945–1959 рр.), у якому виявився широкий спектр підходів до відбудови міст, а також консенсус проти старого, історичного міста; 2 – від кінця 50-х до середини 70-х рр. XX ст. економічне диво супроводжувалося форсованим процесом модернізації, який пізніше було описано як друге знищення Німеччини; 3 – у середині 70-х рр. XX ст. ідеї планування знову змінилися внаслідок економічної нестабільності та кризи традиційної соціальної держави, замість розширення міст планувальники зосередилися на різних формах міського оновлення; 4 – після об'єднання Німеччини в поточній дискусії щодо сталого розвитку та так званого компактного багатofункціонального міста, а також пошуку різних форм участі та нової культури планування є позитивні ознаки (Harlander 2012).

Україна також пройшла важкий процес відбудови, створивши нову ідентичність міст подібно до європейських столичних міст як Київ, Москва, Берлін, Варшава (Черкес, 2008). Проте український досвід слабо систематизований у науковому плані.

Польський досвід післявоєнної відбудови розглянуто в основному розділі. Сучасні дослідження виявили, що навіть до сьогодні не всі райони міст відбудовано, як, наприклад, у Щеціні, де є шанс реалізувати об'єкти з метою відтворення незаполітизованої тожсамості міста (Petryshyn and al., 2012). Попри загальні підходи у кожній країні, кожне з міст вимагає спеціальних заходів (Hubbard and al., 2003). Цей досвід є корисним для відбудови міст України, де, окрім великих втрат житлового фонду, промислової забудови та інфраструктури, постраждали пам'ятки архітектури та дільниці історичних міст (Kozłowski and al., 2023). Економіка України перебуває у стані безпрецедентної кризи. Пріоритетним завданням для української влади та бізнесу залишається скооперована співпраця у напрямку формування оптимальної стратегії і тактики післявоєнного відновлення. З точки зору права, сучасне містобудівне законодавство України, враховуючи спеціальний правовий режим, набуває нових рис, передбачається застосування іншої типології будівництва та формування дієвих принципів міського інтегрованого планування територій на підставі стратегій, програм, планів (Квасніцька, 2022).

Мета статті

Розглянути концепційні основи та етапи післявоєнної відбудови історичного центру Гданська. Висвітлити та критично переосмислити урбаністичні підходи, стратегію та практику відбудови та реконструкції забудови історичної дільниці – Головного міста.

Виклад основного матеріалу

Польські науковці, аналізуючи післявоєнні здобутки у відбудові міст Польщі, виокремлюють чотири етапи процесу відбудови, кожному з яких притаманні особливі містобудівні та архітектурні форми, різні види будівельних матеріалів і технологій, з різними функціями, різним інтелектуальним внеском та участю реставраторів:

- 1945–1956 рр. – на першому етапі відбудова здійснювалася відповідно до історичних форм, здебільшого на основі програми Яна Захватовича, з використанням традиційних будівельних матеріалів і технологій (наприклад, Варшава, Гданськ, Вроцлав, Ольштин);

- 1956–1960 рр. – другий етап характеризується спільними зусиллями архітекторів і реставраторів, спрямованими на збереження основних елементів історичних містобудівних планів та намагання гармонійного поєднання нової архітектури зі збереженою, з використанням сучасних матеріалів і технологій, що окреслює його як етап гармонізованої перебудови;

- 1960–1983 рр. – на третьому, модерністському етапі, від ідеї відновлення старих міських форм і функцій взагалі відмовилися. Нова модерністська архітектура з використанням технологій великих збірних панелей витіснила зі старих міст традиції, якість та естетику, позбавляючи їх культурної самобутності та ідентичності (наприклад, Мальборк, Пасленк, Піла, Колобжег);

- початок 80-х рр. ХХ ст. – четвертий етап розпочався з перебудови Старого міста в Ельблонгу, здійсненої з використанням інноваційного методу ретроверсії (наприклад, Замкова площа в Щецині, Зерновий острів у Гданську, Колобжег). Він характеризується широкими міждисциплінарними дослідженнями, що передують будь-яким будівельним роботам, точною реконструкцією міського плану та зведенням нових багатоквартирних будинків на середньовічних фундаментах, а також відновленням центральних і репрезентативних функцій старих міст (Luboska-Hoffmann, 2019).

Гданськ – багате торгове місто, розташоване при гирлі річки Вісла, яке контролювало торгівлю Польщі з балтійськими країнами. Пруссія (згодом Німецька імперія) володіла Гданськом до 1920 р., коли Версальським договором Гданськ проголошується “вільним містом” під контролем Ліги Націй. На цей момент німецькомовні мешканці становили понад 90 % населення міста. На початку Другої світової війни, 01.09.1939 р. “вільне місто” окупувала Німеччина. У 1945 р. звільнено Гданськ, а Старе Місто зазнало значних руйнувань. Причиною були британські повітряні атаки та воєнні дії в місті через проходження фронту радянських військ. За рішенням Ялтинської конференції 1945 р., Гданськ було передано під суверенітет Польщі.

Унаслідок бойових дій в часи Другої світової війни та наступних подій Старе місто у Гданську було знищено практично повністю. Як свідчать фотофіксації та спогади очевидців, після захоплення червоноармійцями центру міста, значна частина будівель була покрита дахами, зокрема більшість храмів, купол вежі ратуші все ще домінував над містом. Остаточне знищення Старого міста відбулося після того, як Червона армія спалила його. Це був найпростіший спосіб позбутися можливих німецьких військових, снайперів чи просто мирних жителів, які все ще там переховувалися. Згорілі будівлі в основному збереглися до карнизів, проте обвалилися під напором вітру під час осінніх штормів, особливо сильних у 1945 р. Те, що залишилося, якщо швидко не закріпили охоронні служби, розібрали через необхідність дефіцитного будівельного матеріалу, як у самому Гданську, так і для відбудови Варшави (за вказівкою уряду будинки в післянімецьких містах розбирали на цеглу через нестачу матеріалів для швидкої відбудови столиці). Найвідоміші фотографії, які показують море руїн у Гданську, зроблені наприкінці 40-х рр. ХХ ст., після інтенсивного руйнування, не відображають початкового масштабу пошкоджень (рис. 1) (Gorecki, 2016 а).

Гданськ має типову структуру ганзейського міста. Первісні парцелі, призначені для індивідуальної забудови, у більшості міст ХІІІ ст. розташовані навколо ринкової площі, мали прямокутну форму розміром приблизно 14–17 м завширшки і 42 м завдовжки. На них зводилися одно- або двоповерхові будівлі з проходом на ділянку. Однак вже на рубежі ХІV ст. міська забудова стала щільнішою, колишні парцелі ділилися і формувалися нові, вдвічі вужчі. Саме тоді склалася модель міщанського будинку з вузьким фасадом, увінчаним декоративним фронтоном. На півночі набув поширення так званий ганзейський тип будинку, з характерним просторим і високим тамбуром, що займає весь простір переднього тракту.

У цей час забудова ділянки зазвичай складалася з трьох елементів: парадний будинок, з повноцінним підвалом, спочатку дво-, пізніше, в ХVІ ст., трисекційний, зі сходами, освітленими зверху світловим колодязем, поздовжньою прибудовою – часто дерев'яною, та поперечним флігелем, що огорожував тил подвір'я. У головному корпусі, переважно з дуже вузьким фасадом, розміщувалися приміщення, пов'язані з професією власника на першому поверсі і житлові – на на-

ступних. У господарських будівлях розміщувалися майстерні, підсобні приміщення, кухні, лазні, житло для службовців, учнів та підмайстрів.

Тип забудови міської ділянки загалом залишався незмінним з однієї епохи в іншу, змінювалося лише оздоблення будівель. Просторово-планувальні зміни відбулися лише в ХІХ ст. Бурхливий розвиток промисловості суттєво вплинув на потребу в житлі, що, своєю чергою, призвело до збільшення щільності забудови ділянки. З'явилася модель багатоквартирного, прибуткового будинку, коли на окремих поверхах розташовувалися дві або більше квартири. Часто старі будинки з вузькими проходами зносилися, поступаючись місцем широким орендним будинкам. Ці ж причини вплинули і на перепланування більш ранніх приміщень (Adamczyk-Bomersbach, 1997).

У складній комбінованій забудові Головного міста вільно розміщено головну доміную – Маріацький собор. Центральний Довгий ринок веде від Вугільного ринку до портового каналу. Цей маршрут називається Королівським трактом. Червоні лінії кварталів обмежували суцільні ряди житлових будинків від трьох до п'яти поверхів із вузькими фасадами, що примикали один до одного. Внутрішньоквартальна забудова займала до 90 % території, світло проникало лише через вузькі (близько два на два метри) двори-колодязі (Голубка, 2022).

Рис. 1. Головне місто, вид з Маріацького костелу на річку Мотлава. Кінець 40-х рр. ХХ ст. (Gorecki 2016a)

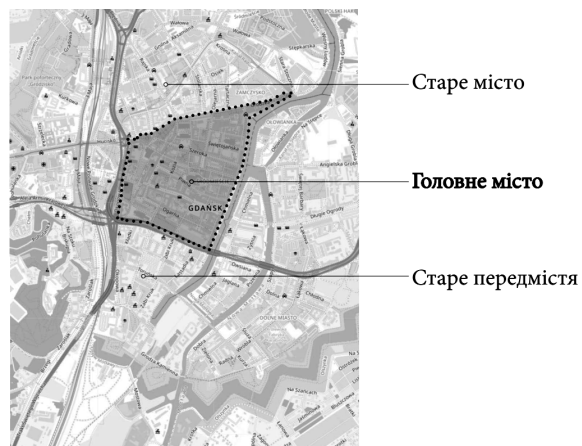

Рис. 2. Головне місто (опрацювання А. Боліла на основі ресурсу (openstreetmap))

У Польщі лише формувалися підходи до відбудови тотально зруйнованих міст і містечок. Основна концепція була сформульована у статті Яна Захватовича “Програма і правила охорони пам’яток” від 1946 р.: **“Важливість пам’яток минулого для народу драматично яскраво підкреслив досвід останніх років, коли німці, бажаючи знищити нас як націю, руйнували пам’ятки нашої минушини. Бо нація і пам’ятки її культури – це одне. Не погоджуючись на те, щоб у нас забрали пам’ятки культури, ми їх реконструюємо, відбудуємо з фундаменту, щоб передати поколінням якщо не автентичний, то принаймні точний вигляд цих пам’яток, живих в нашій пам’яті та доступними матеріалами”** (Zachwatowicz, 1946).

Величезні воєнні збитки та необхідність відбудови численних пам’яток змусили змінити погляди щодо їх збереження. У Комплексній програмі та принципах охорони пам’яток Ян Захватович у 1946 р. писав, що пам’ятки є монументальними, але також мають силу впливу, яка проявляється в кількох формах – емоційній, художній чи історичній, а також дидактичний вплив, який він вважав “об’ємним і важливим”. Необхідно було розробити нові критерії оцінки вартості пам’яток і масштаби реконструкції, тому що величезні масштаби воєнних збитків вимагали її комплексної реконструкції та відмови від існуючих принципів (Lewicki, 2016).

З перших післявоєнних років зіткнулися дві концепції відбудови Гданська – модерністична та історична. Модерністи пропонували побудувати на місці старих районів міста сучасний житловий масив, залишивши лише окремі зразки добре збереженої історичної забудови. Також були пропозиції напряму соцреалізму (рис. 3, 4), які “розчищали” історичні квартали задля нових знакових будівель нової Польщі та влаштування площ для дефіляд (Friedrich, 2015). Були й радикальні концепції, згідно з якими найкраще не відбудовувати центр міста, а залишити його у вигляді руїн, як пам’ятник Другої світової війни. Прихильники історичної реконструкції, зосереджені навколо Яна Захватовича, генерального реставратора пам’яток Польщі, і Яна Боровського, реставратора пам’яток у Гданську, постулювали історичну реконструкцію як найкраще середовище для збережених монументальних будівель. Першим і водночас сильним речником відбудови в історичному дусі був віцепрезидент Гданська проф. Владислав Черни. Під його керівництвом вже в 1945 р. були розроблені попередні планувальні проєкти з урахуванням такої реконструкції (Stankiewicz, 1979).

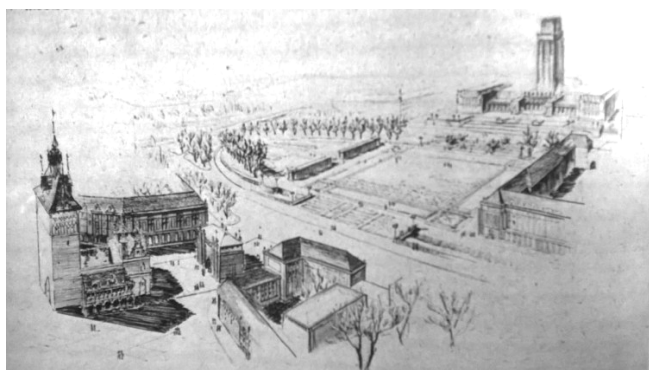

Рис. 3. Проектна пропозиція Центральної площі зборів, яка мала бути побудована на продовженні Королівського тракту, з домінуючим хмарочосом (Friedrich 2015)

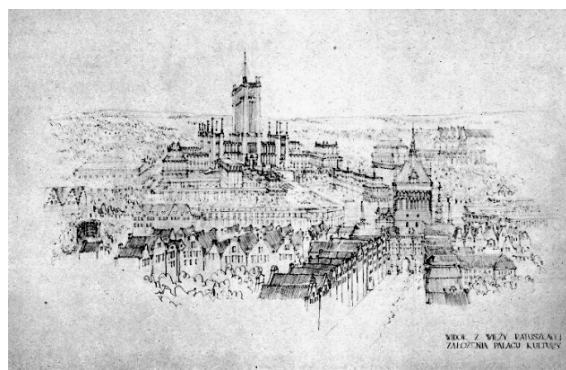

Рис. 4. Візія будівництва у центрі Гданська соцреалістичного Палацу культури (Friedrich, 2015)

Проте навіть “історики” не закликали до повної реконструкції, розуміючи нереалістичність таких дій. Передбачалося відновити вуличну мережу, а також об’єм і оздоблення фасадів мурованих будинків, а інтер’єри – створити заново, відповідно до сучасних стандартів. Так само ігнорували відновлення господарських будівель, якими до війни були щільно забудовані ділянки. Остаточні рішення щодо форми реконструкції були прийняті лише тоді, коли в 1947 р. місто Гданськ загалом було внесено до реєстру пам’яток у межах укріплень, а через рік був розроблений план просторового розвитку центру міста, широко відомого як “План Захватовича”. План передбачав реконструкцію міської забудови, але тільки для району Головного міста. Старе місто та Старе передмістя мали отримати нові будівлі, зберігаючи існуючі монументальні споруди.

Постулатом і основоположним критерієм стала необхідність збереження обличчя польської культури (Zachwatowicz, 1948). З огляду на безпрецедентні масштаби воєнних збитків, було непросто застосувати раніше практиковані принципи, як, наприклад, не піднімати з руїн зруйновані будівлі. Ян Захватович писав: “Почуття відповідальності перед майбутніми поколіннями вимагає відбудови знищеного, повної відбудови, усвідомлюючи трагізм вчиненої консерваторської фальші”. Реконструкція мала стати вираженням протидії діям, спрямованим на викорінення польської культури (Сумер).

До кінця 40-х рр. ХХ ст. усі обговорення щодо ідентичності міста, його архітектурного минулого та відновлення пам’яток Гданська було завершено. Яцек Фрідріх наголошує, наскільки важливою була оцінка первісної планувальної структури міста як повноцінної пам’ятки. Однак збереження плану, ймовірно, зумовлювалося також пропагандою як гіпотеза архітектора Станіслава Бобінського, що планування вулиць Головного міста відображає період до приходу

тевтонських лицарів, а тому є важливою реліквією польської ідентичності Гданська, а також економічними аргументами (Friedrich, 2015).

Діяти почали вже наприкінці 1945 р. – першочергово розчистили місто від руїн, зводили тимчасові мости, вводили в експлуатацію каналізацію, електрику, газ та транспорт. У відновленні центру Гданська в його історичних межах пріоритетними були найцінніші пам'ятки історії та будівлі з мінімальними пошкодженнями.

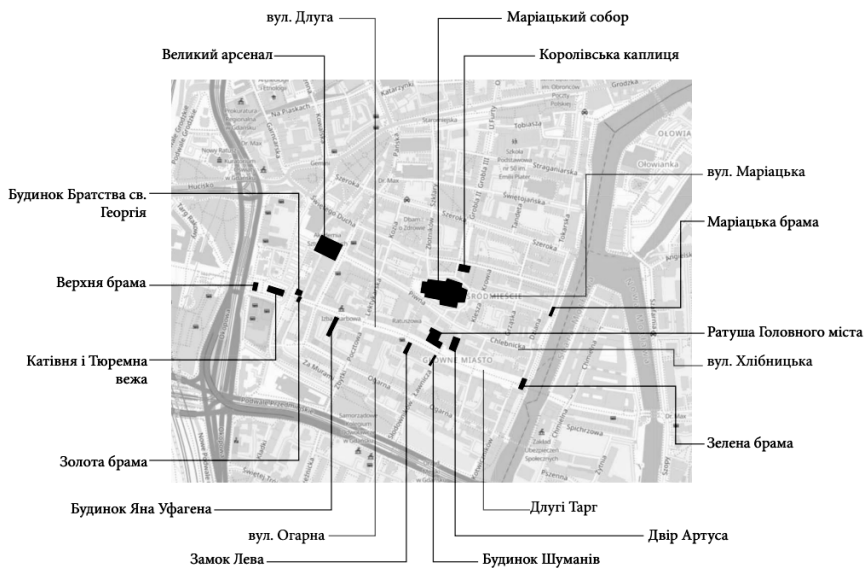

Рис. 5. Визначні історико-архітектурні об'єкти Головного міста Гданська (власне опрацювання на основі ресурсу *openstreetmap*)

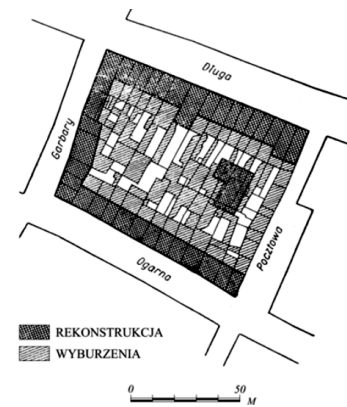

Рис. 6. Гданськ. Проект реконструкції житлового кварталу (Vogtman, p. 44)

Наступними стали зруйновані квартали, які забудовувалися житловими будинками. За час першого періоду реновації (від 40-х рр. до 60-х рр. ХХ ст.) було відновлено низку знакових будівель у Головному місті: ратушу Головного міста, Маріацький собор, фонтан Нептуна, Тюремну вежу, Високі ворота, Золоті ворота, Зелені ворота, Двір Св. Георгія та Двір Артуса (Голубка) (рис. 5). Ретельна і точна реконструкція Маріацького собору і вулиці Маріацької та частини вулиці Хлебницької були найближчими до оригіналу, можливо, навіть у національному масштабі (Голубка).

Головною проблемою було те, що зруйновані післянімецькі міста та містечка на повернутих Польщі територіях були позбавлені не лише достатньої кількості джерельної бази, але й настроїв та позитивних емоцій, які були також важливими на той момент. Починаючи з 1945 р., після того, як німецьке населення покинуло місто, велику кількість мешканців Гданська становили репатрійовані поляки, зокрема з Білорусі, країн Прибалтики. Здебільшого поляки не бажали відновлювати чи навіть зберігати будівлі довоєнного часу як нагадування про минуле, пов'язане з Німеччиною. Тож свобода відхилення від первинних форм кам'яниць впливала також з того, що офіційна пропаганда не симпатизувала “німецькій” чи “буржуазній” спадщині, трактуючи пам'ятки як інструменти для досягнення мети. Проте толерувалися будинки у стилі бароко, що мало нагадувати про часи, коли ці міста належали до складу Польщі. Спроба реконструкції, безсумнівно, була виявом патріотизму польських архітекторів. Ця тенденція була досить сильно вкорінена в польському міському плануванні та архітектурі, що описується як синдром польського реконструктивізму (Purchla, 2015). Однак комплексна реконструкція була неможлива в післявоєнних реаліях величезних руйнувань і величезних потреб у житлі (Matusik, 2020).

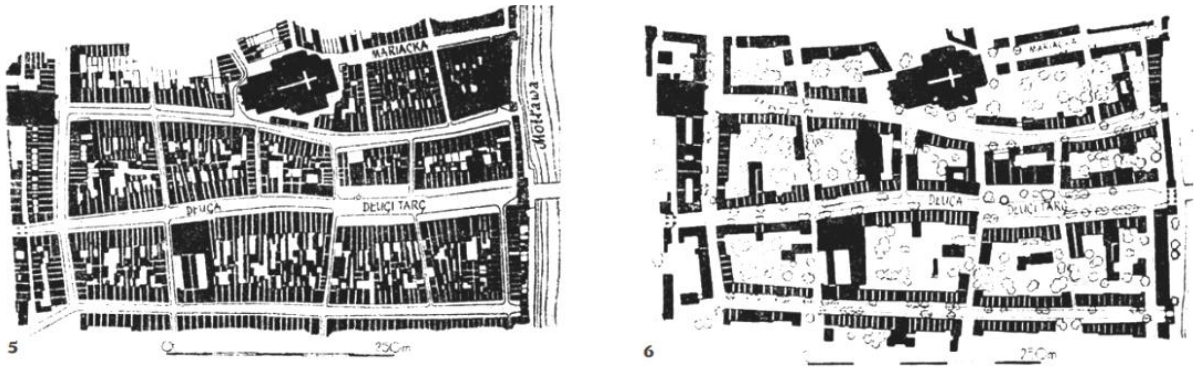

Рис. 7. План забудови Головного міста Гданська:
ліворуч – до 1945 р., праворуч – план реконструкції, 1952 р. (Rymaszewski, 1984)

Відбудовані райони повинні були виконувати житлові, комерційні та культурні функції, характерні для старих міст. Вулична мережа, лінії регулювання та парцеляція зберігалися, але вузькі вулиці ліквідовувалися (або розширювалися), також було ліквідовано треті тракти кам'яниць та майже всі старі господарські споруди (рис. 6, 7). Старе місто в Гданську є прикладом великого ансамблю, відтвореного в історичних формах. Оскільки під час реконструкції цей район мав виконувати житлову функцію, реставратори були змушені йти на компроміси, відмовляючись від деяких своїх вимог з метою дотримання стандартів для житла – розмір, висота і глибина приміщень, ступінь сонячного освітлення тощо (Adamczyk-Bomersbach, T., 1997).

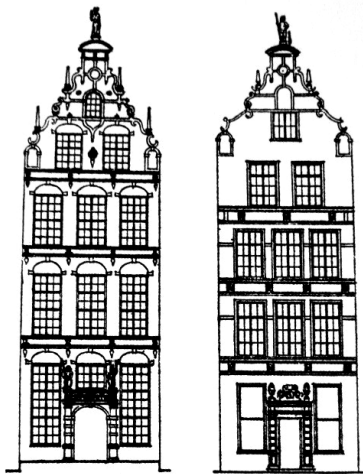

Рис. 8. Кам'яниця на Длугій, 75.
Ліворуч – науковий проєкт
реконструкції, праворуч – реалізація –
помітне спрощення форми та збільшення
поверховості (Gorecki, 2016 б)

Рис. 9. Багатоквартирні будинки на вулиці Длугій, 8–10: ліворуч –
фото до 1945 р., праворуч – сучасний вигляд. Змінено кількість
і висоту поверхів відносно оригіналу (Gorecki, 2016 б)

Через відсутність достатньої кількості джерельних матеріалів та через необхідність пристосування до обов'язкової ідеології та естетики соціалістичного реалізму, реконструйованій архітектурі надавалися історизуючі, переважно необарокові та неокласицистичні форми. Фасади мали бути однорідними у стильовому аспекті. Відхилення від оригіналу були поширеним явищем, серед іншого, зумовленим тодішніми будівельними нормами, що вимагали зменшення висоти окремих поверхів прибуткових будинків (зміна пропорцій), а також через нові розміри вікон та нові форми і розташу-

вання архітектурних деталей, які були зменшені, спрощені або перенесені (рис. 8, 9). У Гданську та деяких інших польських міста на бічних вулицях зводилися кам'яниці без певного стилю, не тільки через брак джерел, але й через поспіх та з метою здешевлення будівництва. У старих звичайно одноквартирних житлових будинках створювалися самостійні квартири і, таким чином, ліквідовувалися старі планування і функціональний поділ приміщень (Luboska-Hoffmann, 2019).

Основою відновлення центральних кварталів став принцип спрощення історично складеної структури. "Центр центру" зберіг своє історичне планування, через нього не прорубувалися нові магістралі, він, як і раніше, існує як цілісний організм. Проектом передбачалося повне відновлення та модернізація першого ряду забудови, що зберігався по червоній лінії. Проте було вирішено не зберігати технічні будівлі всередині кварталу, а на їхньому місці сформувати нові вільні громадські простори. Так в історичній частині міста утворилися нові зелені зони, тут розмістилися майданчики, дитячі садки та школи (Голубка, 2022).

У результаті, під час відбудови центру Гданська, значна частина історичної матеріальної спадщини була втрачена. Зовсім не збереглися середньовічні межеві стіни між кам'яницями, прикрашені арками та карнизамі, більшість із яких пережили війну. Від готичних і барокових підвалів, часто багатоповерхових, які колись були під кожною кам'яницею і зазвичай збереглися після війни, залишилося небагато. З середньовічних і сучасних господарських будівель, часто зі складним оздобленням, які до війни заповнювали майже всю площу вузьких ділянок, лише ті, що стояли за будинком Уфангена, були перебудовані в наступні роки (хоча і з багатьма неточностями). Загалом із понад тисячі кам'яниць Головного міста лише кілька десятків будівель зберегли оригінальні фрагменти стін (і лише фасади) (Gorecki, 2016 a). З усього Головного міста повністю реконструйовано лише Будинок Уфангенів на вулиці Длугій, що дало змогу пізніше навіть відновити деталі у 90-х рр. XX ст. (Stankiewicz, 1979).

Рис. 10. Будинок Шуманів, вул. Длуга, 45
(Dom Schumannow)

Рис. 11. Золотий дім, Длугий
Тарг, 41 (Zlota Kamienica)

Рис. 12. Будинок Шліфа,
вул. Хлібницька, 14
(Dom Schlieffow)

Більшість реконструйованих будинків, особливо в перші роки реконструкції, мають мало спільного, окрім ширини ділянок (і то не завжди), з будівлями, які раніше розташовувалися на цих місцях. Причиною було прагнення до максимального спрощення, яке мало скоротити час і зменшити інвестиційні витрати, а також часто брак вихідного матеріалу щодо форми до перебудови ХІХ ст. (особливо на бічних вулицях). Тому зазвичай проектували новий, історичний фасад, або адаптували дизайн сусіднього. У “реконструкційному ажіотажі” початку 50-х рр. ХХ ст. не було часу на ґрунтовні іконографічні дослідження. За підрахунками 1953 р., із тридцяти восьми завершених на той час фасадів вулиці Длугої лише три було реконструйовано “відносно суворо”. Звичайно, були такі перлини, як реконструкції з використанням великої кількості оригінальних елементів кам’яниць. Можна виділити, наприклад, будинок Шуманів (рис. 10), Золотий дім (рис. 11) або готичний будинок Шліфа (рис. 12) (Stankiewicz, 1979).

У будь-якому разі сам факт порятунку від руйнування та збереження історичного фрагмента, що знаходиться в особливо невігідному місці, свідчить про те, що пам’яткоохоронні органи, якщо вони хочуть зайняти дійсно тверду позицію, можуть виграти багато важких справ. Але, на жаль, консерватори з Гданська рідко були категоричними, займаючи часом примирливу позицію, через що первинна ідея відбудови Головного міста була сильно порушена (Stankiewicz, 1959).

У післявоєнні роки історичний центр Гданська сформувався як сучасний, на той час, робітничий житловий масив, одягнений в історичні фасади. Робота з відбудови Головного міста була безпрецедентною в європейському масштабі. Поширеною практикою була відбудова міст у цілком сучасному вигляді, так перебудовували, наприклад, Берлін, Гамбург чи Франкфурт-на-Майні (Friedrich, 2015).

Висновки

Загальна оцінка реконструкції Головного міста Гданська є неоднозначною. Здійснені реконструкції монументальних споруд, завершених після війни, – церков, ратуші, деяких міських брам чи найцінніших історико-мистецьких споруд, оцінюють дуже високо. Вони були виконані з можливою на той час науковою точністю. Якщо припустити, що міщанські будинки мають бути лише стильною ширмою для цих пам’яток, сприйняття Головного міста як району – особливо окремих його частин – також є позитивним. З наукової точки зору, однак, повністю реконструйована пам’ятка (навіть добре зроблена) не посідає історичної та мистецької вартості, особливо якщо не були використані старі стіни чи кам’яна кладка. Тому більша частина Головного міста Гданська не може бути основою для будь-яких досліджень старої архітектури.

Попри це, новим плануванням житлових будівель досягнуто доволі позитивного результату. Вони безперечно стали більш відповідними щодо комфорту мешканців та відповідності сучасним нормам будівництва. Розчищення ділянок від старих технічних споруд дало мешканцям нові громадські простори та зелені зони, що значно покращило рівень комфорту та “правильності” міста з точки зору модерної урбаністики.

Історія реконструкції Гданська показує, як початкові плани зазнали далекосяжних змін, зумовлених прагматичними, пропагандистськими чи політичними міркуваннями. Однак варто розглядати кінцевий ефект від реконструкції як плід процесу діалогу та компромісу між прихильниками реконструкціонізму та прихильниками процедури, яка відносно швидко забезпечила житлом тисячі нових жителів міста. Це також показує, як акт відбудови став сполучною ланкою для новоствореної громади та її відчуттям місцевої ідентичності. Людей приваблює атмосфера старого міста та “дух місця”, який з ним пов’язаний, і в цьому відношенні мета реконструкції досягнута. Сліди війни залишаються надовго, до сьогодні не всі райони міст відбудовано, проте тепер є шанс реалізувати об’єкти з метою відтворення незаполітизованої тожсамості.

Досвід компромісної відбудови Гданська є корисним для відбудови міст України, де, окрім великих втрат житлового фонду, промислової забудови та інфраструктури, постраждали пам’ятки

архітектури та дільниці історичних міст. У поточних дискусіях щодо сталого розвитку, формування компактного багатофункціонального міста, а також пошуку різних форм участі та нової культури планування є місце щодо збереження історичних дільниць і окремих пам'яток.

Бібліографія

- Adamczyk-Bomersbach, T. (1997). Kamienice mieszczańskie, dawniej i po odbudowie ze zniszczeń wojennych – wybrane zagadnienia. *Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej: Architektura*, 36, 95–119.
- Bode, V. (ed). (2002). Kriegszerstörung und Wiederaufbau deutscher Städte nach 1945. *Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland* / Institut für Länderkunde, Leipzig (Hrsg.). Heidelberg : Spektrum Akad. Verl., 88–91.
- Bullock, N. (2002). *Building the Post-war World: Modern Architecture and Reconstruction in Britain*. Routledge Taylor&Francis Group, London and New York.
- Сумер, А. Jan Zachwatowicz. URL: <<https://culture.pl/pl/tworca/jan-zachwatowicz>> (дата звернення: 09 грудня 2022).
- Diefendorf, J. M. (1989). Urban Reconstruction in Europe after World War II. *Urban Studies*, 26, 128–143. DOI: 10.1080/00420988920080101.
- Dom Schlieffów. URL: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Dom_Schlieff%C3%B3w_w_Gda%C5%84sku#/media/Plik:Gdansk_DomSchlieffow.JPG> (дата звернення: 09 грудня 2022).
- Dom Schumannów. URL: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Dom_Schumann%C3%B3w_w_Gda%C5%84sku#/media/Plik:Gdansk_DomSchumannow.JPG> (дата звернення: 09 грудня 2022).
- Friedrich, J. (2015) *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*, Gdańsk: Słowo obraz terytoria.
- Gorecki, M. (2016 a). Mity odbudowy głównego miasta w Gdańsku, cz. 1. URL: <<https://odbudowarekonstrukcjapogania.wordpress.com/2016/03/14/mity-odbudowy-glownego-miasta-w-gdanskucz-1/>> (дата звернення: 09 грудня 2022).
- Gorecki, M. (2016b). Mity odbudowy głównego miasta w Gdańsku, cz. 2. URL: <<https://odbudowarekonstrukcjapogania.wordpress.com/2016/03/22/mity-odbudowy-glownego-miasta-w-gdanskucz-2/>> (дата звернення: 09 грудня 2022).
- Harlander, T. (1998). Stadtplanung und Stadtentwicklung in der Bundesrepublik Deutschland: Entwicklungsphasen seit 1945, *disP – The Planning Review*, 34:132, 4–9. DOI: 10.1080/02513625.1998.10556664
- Hubbard, P., Faire, L. & Lilley, K. (2003). Contesting the modern city: reconstruction and everyday life in post-war coventry. *Planning Perspectives*, 18(4), 377–397. DOI: 10.1080/0266543032000117523.
- Kozłowski, T., Ivashko, Y., Belinskyi, S., Dmytrenko, A. & Ivashko, O. (2023). Theoretical and legal rules for the reconstruction of architectural monuments in Ukraine that suffered during the russian aggression. *Urbanism and Architecture Files*, LI.
- Lewicki, J. (2016). O początkach klasyfikacji zabytków. O wadach i zaletach polskich systemów wartościowania zabytków. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, 2 (16). 91–108. URL: https://doi.org/10.24358/ODK_2016_02_08.
- Lubocka-Hoffmann, M. (2019). Powojenna odbudowa miast w Polsce a retrowersja Starego Miasta w Elblągu, *Ochrona Zabytków*, 1/2019, 35–71.
- Matusik, A., Racoń-Leja, K., Gyurkovich, M. & Dudzic-Gyurkovich, K. (2020). Hydrourban spatial development model for a resilient innercity. The example of Gdańsk. *ACE: architecture, city and environment*, 15 (43). URL: < <https://raco.cat/index.php/ACE/article/view/385255>> (дата звернення: 09 грудня 2022). URL: <https://doi.org/10.5821/ace.15.43.9211>.
- Openstreetmap. URL: <<https://www.openstreetmap.org/>> (дата звернення: 09 грудня 2022).
- Petryshyn, H., Czalczyńska-Podolska, M., Sochacka-Sutkowska, E. A. & Pilarczyk, A. (2012). *Budowa tożsamości Szczecina w oparciu o wykorzystanie kulturowych wartości krajobrazu nadrzecznego miasta*, Szczecin: Hogben.
- Purchla, J. (2015). Presentation at 2nd II Polish Preservation Congress, Warszawa–Kraków, In: Jasieńko, J. et al. (Eds.). *Ochrona dziedzictwa kulturowego w Polsce – nowe otwarcie – II Kongres Konserwatorów Polskich 6–10.10.2015*. Warszawa – Kraków, 27.
- Rymaszewski, B. (1984). *O przetrwanie dawnych miast*, Warszawa: Arkady.

Stankiewicz, J. (1959). Uwagi o odbudowie zespołu zabytkowego Gdańska, *Ochrona Zabytków*, 12(3–4), 153–172.

Stankiewicz, J. (1979). Odbudowa zabytkowych zespołów Gdańska po 1945 r., *Ochrona Zabytków*, 32(3), 177–191.

Vogtman, J. (1953). *Adaptacja zabytkowych domów mieszkalnych*, Warszawa, Arkady.

Zachwatowicz, J. (1946). Program i zasady konserwacji zabytków, *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*, VIII, 1(2).

Zachwatowicz, J. (1948). Dział państwa w opiece nad pomnikami kultury. *Ochrona Zabytków*, 1(1), 2–6.

Złota Kamienica. URL: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Z%C5%82ota_Kamienica.JPG> (дата звернення: 09 грудня 2022).

Голубка, М. (2022). Гданськ. Ніколи більше воєн. URL: <<https://pragmatika.media/gdansk-nikoli-bilshe-voien/>> (дата звернення: 09 грудня 2022).

Квасніцька О. О. (2022). Правове регулювання просторового розвитку та забудови територій в Україні: сучасні виклики в умовах війни та післявоєнної відбудови. *Економіка та право*, 3, 60–71. DOI: 10.15407/econlaw.2022.03.060.

Черкес, Б. (2008). *Національна ідентичність в архітектурі міста*. Львів : Видавництво Львівської політехніки.

References

Adamczyk-Bomersbach, T. (1997). Kamienice mieszczańskie, dawniej i po odbudowie ze zniszczeń wojennych – wybrane zagadnienia. *Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej: Architektura*, 36, 95–119.

Bode, V. (ed). (2002). *Kriegszerstörung und Wiederaufbau deutscher Städte nach 1945. Nationalatlas Bundesrepublik Deutschland / Institut für Länderkunde, Leipzig (Hrsg.). Heidelberg : Spektrum Akad. Verl.*, pp. 88–91.

Bullock, N. (2002). *Building the Post-war World: Modern Architecture and Reconstruction in Britain*. Routledge Taylor&Francis Group, London and New York.

Cherkes, B. (2008). *National identity in architecture of the city*. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House.

Cymer, A. Jan Zachwatowicz. URL: <<https://culture.pl/pl/tworca/jan-zachwatowicz> (Last accessed: 09.12.2022)> (Accessed: 09 Dec. 2022).

Diefendorf, J. M. (1989). Urban Reconstruction in Europe after World War II. *Urban Studies*, 26, 128–143. DOI: 0.1080/00420988920080101.

Dom Schlieffów. URL: < https://pl.wikipedia.org/wiki/Dom_Schlieff%C3%B3w_w_Gda%C5%84sku#/media/Plik:Gdansk_DomSchlieffow.JPG> (Accessed: 09 Dec. 2022).

Dom Schumannów. URL: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Dom_Schumann%C3%B3w_w_Gda%C5%84sku#/media/Plik:Gdansk_DomSchumannow.JPG> (Accessed: 09 Dec. 2022).

Friedrich, J. (2015). *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*, Gdańsk: Słowo obraz terytoria.

Golubka, M. (2022). Gdansk No more wars. URL: <<https://pragmatika.media/gdansk-nikoli-bilshe-voien/>> (Accessed: 09 Dec. 2022).

Gorecki, M. (2016 a). Mity odbudowy głównego miasta w Gdańsku, cz. 1. URL: <<https://odbudowarekonstrukcjapogania.wordpress.com/2016/03/14/mity-odbudowy-glownego-miasta-w-gdansk-cz-1/>> (Accessed: 09 Dec. 2022).

Gorecki, M. (2016 b). Mity odbudowy głównego miasta w Gdańsku, cz. 2. URL: <<https://odbudowarekonstrukcjapogania.wordpress.com/2016/03/22/mity-odbudowy-glownego-miasta-w-gdansk-cz-2/>> (Accessed: 09 Dec. 2022).

Harlander, T. (1998). Stadtplanung und Stadtentwicklung in der Bundesrepublik Deutschland: Entwicklungsphasen seit 1945, *disP – The Planning Review*, 34:132, 4–9. DOI: 10.1080/02513625.1998.10556664.

Hubbard, P., Faire, L. & Lilley, K. (2003). Contesting the modern city: reconstruction and everyday life in post-war coventry. *Planning Perspectives*, 18(4), 377–397. DOI: 10.1080/0266543032000117523.

Kozłowski, T., Ivashko, Y., Belinskyi, S., Dmytrenko, A. & Ivashko, O. (2023) Theoretical and legal rules for the reconstruction of architectural monuments in Ukraine that suffered during the russian aggression. *Urbanism and Architecture Files*, LI,

- Kvasnitska, O. O. (2022). Legal regulation of spatial development and development of territories in Ukraine: modern challenges in the conditions of war and post-war reconstruction. *Ekonomika ta pravo*, 3. 60–71. DOI: 10.15407/econlaw.2022.03.060.
- Lewicki, J. (2016). O początkach klasyfikacji zabytków. O wadach i zaletach polskich systemów wartościowania zabytków. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, 2 (16), 91–108. URL: https://doi.org/10.24358/ODK_2016_02_08.
- Lubocka-Hoffmann, M. (2019). Powojenna odbudowa miast w Polsce a retrowersja Starego Miasta w Elblągu, *Ochrona Zabytków*, 1/2019, 35–71.
- Matusik, A., Racoń-Leja, K., Gyurkovich, M. & Dudzic-Gyurkovich, K. (2020). Hydrourban spatial development model for a resilient innercity. The example of Gdańsk. *ACE: architecture, city and environment*, 15 (43). URL: < <https://raco.cat/index.php/ACE/article/view/385255>> (Accessed: 09 Dec. 2022). URL: <https://doi.org/10.5821/ace.15.43.9211>.
- Openstreetmap. URL: <<https://www.openstreetmap.org/>> (Accessed: 09 Dec. 2022).
- Petryshyn, H., Czałczynska-Podolska, M., Sochacka-Sutkowska, E. A. & Pilarczyk, A. (2012). *Budowa tożsamości Szczecina w oparciu o wykorzystanie kulturowych wartości krajobrazu nadrzecznego miasta*, Szczecin: Hogben.
- Purchla, J. (2015). Presentation at 2nd II Polish Preservation Congress, Warszawa–Kraków, In: Jasieńko, J. and al. (Eds.). *Ochrona dziedzictwa kulturowego w Polsce – nowe otwarcie. II Kongres Konserwatorów Polskich 6–10.10.2015*. Warszawa – Kraków, p. 27.
- Rymaszewski, B. (1984). O przetrwanie dawnych miast, Warszawa: Arkady.
- Stankiewicz, J. (1959). Uwagi o odbudowie zespołu zabytkowego Gdańska, *Ochrona Zabytków*, 12(3–4), 153–172.
- Stankiewicz, J. (1979). Odbudowa zabytkowych zespołów Gdańska po 1945 r., *Ochrona Zabytków*, 32(3), 177–191.
- Vogtman, J. (1953). Adaptacja zabytkowych domów mieszkalnych, Warszawa: Arkady.
- Zachwatowicz, J. (1946). Program i zasady konserwacji zabytków, *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*, VIII, 1(2).
- Zachwatowicz, J. (1948). Udział państwa w opiece nad pomnikami kultury. *Ochrona Zabytków*, 1(1), 2–6.
- Złota Kamienica. URL: < https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Z%C5%82ota_Kamienica.JPG> (Accessed: 09 Dec. 2022).

Anna Bolila¹, Halyna Petryshyn²

¹student of the Department of Urban Planning,
Lviv Polytechnic National University, Lviv
e-mail: anna.bolila.mnarm.2022@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-3669-1523

²Ph.D., Prof., Head of the Department of Urban Planning,
Lviv Polytechnic National University, Lviv
e-mail: halyna.p.petryshyn@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-2558-6725

THE EXPERIENCE OF REBUILDING THE HISTORIC CENTER OF GDAŃSK AFTER WORLD WAR II

© Bolila A., Petryshyn H., 2023

Wars change the pace of urban development. Destruction of the material structure and needs of residents provoke a reassessment of approaches to city reconstruction. The experience of rebuilding cities after the Second World War is divided into several stages. They are distinguished by the limit of compromise

between conservative and modernist traditions. (Diefendorf, 1989; Bullock, 2002; Harlander, 2012). rebuilding the material substance of cities and the problems of preserving and creating the identity of cities are equally important in the process of reconstruction. (Cherkes, 2008; Petryshyn et al., 2012). After 1945, urban planners, architects and restorers of almost all of Europe faced the question of how to deal with damaged monuments and historical cities. The main section examines the Polish experience. (Zachwatowicz, 1946; Lewicki, 2016; Rymaszewski, 1984; Stankiewicz, 1979; Adamczyk-Bomersbach, 1997; Friedrich, 2015; Lubocka-Hoffmann, 2019; Matusik and al., 2020).

The purpose of the article is to analyze the conceptual foundations and stages of the post-war reconstruction of the historical center of Gdańsk, research of urban approaches, strategies and practices of reconstruction of the historical district – the Main City.

Reconstruction of the main city of Gdańsk is assessed ambiguously. Individual monumental buildings – churches, the town hall, some city gates or the most valuable historical and artistic buildings – were restored immediately after the war with the scientific accuracy possible at the time. But bourgeois houses became only a stylish background for these sights. However, the perception of the Main City as a district is generally positive.

The history of Gdańsk's reconstruction shows how the original plans for the reconstruction of the Main City underwent far-reaching changes. They were caused by pragmatic, propaganda or political considerations. The rebuilding of the historic center of Gdańsk is the result of a compromise between the supporters of reconstruction and the demands to quickly provide housing for thousands of new residents. The rebuilding process became the connecting link for the newly created community and its sense of local identity. People are attracted by the atmosphere of the old city and the “spirit of the place” associated with it. In this aspect the goal of the reconstruction was achieved.

Key words: building, historical center, redevelopment, post-war rebuilding process, reconstruction.